

Osmanlı Klasik Döneminde Suriye'yi Yönetmek*

Governing Syria in the Classical Ottoman Period

Mehmet Doğan*

Özet

Son dönemlerde iç savaşın, çatışmaların ve terör gruplarının devlet dışı paramiliter unsurların faaliyet gösterdiği bir yer haline gelen Suriye toprakları, yaklaşık 400 yıl Osmanlılar tarafından yönetilmiştir. Suriye, 1516 yılında I. Selim'in Mercidabık Savaşı'nda Memlukleri yenmesiyle Osmanlı topraklarına katıldı. Fetih sonrası Suriye, Arap/Şam olarak adlandırılan bir beylerbeylik haline getirildi. Osmanlı Devleti'nin klasik devri (fetihten 16. yüzyıl sonuna kadar), Suriye'nin idari yapısının temellerinin atıldığı ve şekillendiği bir dönem oldu. Bu dönemde Suriye, Osmanlı yönetiminin merkezîyetçi ve eyalet sistemine dayalı idari yapısı içinde yerini aldı. Yine bu dönemde Suriye; idari, ekonomik, sosyal, kültürel ve dini açıdan Osmanlı yönetiminin etkisi altında şekillendi. Bu çalışmamızda, Osmanlı klasik döneminde Suriye ile ilgili yayımlanmış arşiv belgeleri ve çalışmalardan yola çıkarak bölgedeki Osmanlı idaresi hakkında bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Suriye, Eyalet sistemi, Timar sistemi, İdari yapı*

Abstract

In recent times, Syria has become a land plagued by civil war, conflicts, and terrorist groups. However, for approximately 400 years, it was governed by the Ottomans. Syria was incorporated into Ottoman territory in 1516 after Sultan Selim I defeated the Mamluks in the Battle of Marj Dabiq. Following the conquest, Syria was established as a beylerbeylik known as Arab/Damascus. The classical period of the Ottoman Empire (16th century) was a crucial era in which the administrative foundations of Syria were laid and shaped. During this period, Syria was integrated into the Ottoman administration, which was based on a centralized and provincial system. The region was influenced by Ottoman rule in administrative, economic, social, cultural, and religious aspects. In this study, we aim to assess the Ottoman administration in Syria during the classical period by examining archival documents and published works related to the region.

Keywords: *The Ottoman Empire, Syria, Timar system, The provincial system, Administrative structure*

Extended Abstract

This study aims the administrative integration of the Syrian provinces into the Ottoman state structure during the classical period, focusing particularly on the aftermath of the Ottoman conquest of Syria in 1516. The study centers on how the Ottomans adapted their provincial

* Geliş Tarihi: 10.03.2025 / Kabul Tarihi: 09.05.2025

** Doç. Dr. Mehmet Doğan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mdogan3@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2415-9211

administration to accommodate the complex political, social, and geographic realities of Syria, with an emphasis on the early practices of governance in the Damascus Province. Drawing upon both primary sources and recent scholarly interpretations, the study illustrates that Ottoman rule in Syria was neither wholly centralized nor entirely autonomous, but rather a regionally responsive administrative model that evolved over time through adaptation and institutional consolidation.

The Ottoman's defeat of the Mamluks marked a major turning point in the empire's expansion into the Arab world. While the military campaign led by Selim I was swift and decisive, the political and administrative incorporation of Syria posed significant challenges. The region's historical legacy of semi-independent rule, its deeply entrenched local elites, tribal structures, and religious diversity required a nuanced approach. Rather than implementing an immediate and full-scale centralization, the Ottomans initially pursued a flexible administrative strategy. This included retaining many aspects of the existing Mamluk provincial framework, particularly in terms of land tenure systems, military organization, and bureaucratic appointments.

One of the most striking features of early Ottoman rule in Syria was the continuation of Mamluk elites in local governance roles. Many Mamluk amirs were allowed to retain their positions, provided they acknowledged Ottoman sovereignty and contributed to the stability of the region. Similarly, local Syrian (Arab) notables, tribal leaders, and religious figures were co-opted into the imperial system through appointments, tax farming rights, and administrative posts. This allowed the Ottomans to secure the loyalty of key power holders while gradually introducing their own institutional norms. Over time, the timar system was integrated to Syrian territories.

The Damascus Province, one of the most important Ottoman provinces in the Arab lands, serves as a key case study in this regard. Damascus was not only a major urban and economic center, but also a critical hub for pilgrimage routes to Mecca and Medina. Control over the Hajj caravan, and the security of its passage, became an essential function of the provincial administration. The beylerbeyi (provincial governor) of Damascus was often chosen from among experienced military or administrative figures with deep ties to the central government.

The integration of Syria into the Ottoman system also necessitated changes in judicial and religious institutions. The appointment of Ottoman-trained kadis (judges), the construction of mosques and educational institutions, and the increasing presence of Istanbul-based ulema marked a shift in the religious-political orientation of the region. Nonetheless, these efforts coexisted with a policy of toleration toward local religious practices and Sufi orders, which were deeply rooted in Syrian society. This dual strategy of integration and accommodation enabled the Ottomans to maintain legitimacy among diverse religious and ethnic communities, including Sunni Arabs, Shi'a groups, Christians, and Druze populations.

While the early decades of Ottoman rule in Syria were marked by pragmatic power-sharing, the 16th and 17th centuries saw a gradual but consistent centralization of authority. This process was accelerated by the professionalization of the provincial bureaucracy, the making of tax registers (tahrirs), and the increased involvement of imperial agents in local affairs. Rebellions, tribal unrest, and the ambitions of mutineer governors occasionally disrupted this process, but by the late 17th century, the Ottoman state had established a relatively stable and coherent administrative framework in the region.

This study argues that the success of the Ottoman integration of Syria was rooted in the empire's ability to balance coercive authority with institutional flexibility. Rather than imposing a rigid, uniform model of governance, the Ottomans employed a layered strategy that combined central control with local partnerships. This hybrid model of rule allowed the empire to project its sovereignty across a vast and heterogeneous region without overextending its resources.

In conclusion, the Ottoman administration of Syria during the classical period represents a significant example of imperial adaptability. The evolution of provincial governance in Damascus and surrounding regions illustrates how the Ottomans managed to accommodate local conditions while gradually embedding imperial institutions. This approach not only ensured political stability but also contributed to the long-term durability of Ottoman rule in the Arab provinces. By examining the early integration of Syria into the Ottoman Empire, this paper contributes to broader discussions on empire-building, provincial governance, and the dynamics of center-periphery relations in early modern Islamic polities. This case further reveals how adaptive governance strategies were essential to sustaining long-term imperial cohesion in diverse regions.

Giriş

Suriye; coğrafi konumu itibarıyla jeopolitik öneme sahip bir yerdir. Bu konumu dolayısıyla da Suriye, tarihler boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti, 1516 yılında yapılan Mercidabık Savaşı ile bu bölgenin yeni sahibi olmuştur. Osmanlı padişahı I. Selim, Memlûk ordusunu yenip Suriye'yi Osmanlı toprağı haline getirmiş ve bölge 1918 yılına kadar 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır (Taş, 2000). Bu zaferle sadece Suriye'nin değil aynı zamanda Lübnan ve Filistin bölgelerinin de hâkimiyeti sağlanmış ardından da Mısır'ın kapıları Osmanlılara açılmıştır (Emecen, 2010, s. 228). Bu aşamadan sonra I. Selim, Halep ve Şam gibi Suriye'nin önemli merkezlerini Osmanlı idaresinin bir parçası haline getirmiştir.

Bölgenin fethinden sonra 28 Ağustos 1516 tarihinde Halep'e geçen padişah, 15 Eylül'e kadar burada kaldı. Halep valiliğine Karaca Paşa'yı, kadılık makamını da Çömlekçizade Kemal Çelebi'yi tayin etti. Bu bölgeyi de içine alan Arap vilayeti teşkil edildi ve yeni atamalar gerçekleştirildi. Bunlar arasında; Baalbek, Hama Humus ve Trablus gibi önemli yerler de vardı (Emecen, 2010).

I. Selim'in gerçekleştirdiği fetih sonrası; Suriye (Biladü's-Şam), Filistin, Mısır ve Hicaz bölgeleri Arap vilayeti adıyla yeni teşkilat yapısına kavuştu. Şam vilayeti, Memlukler döneminde olduğu gibi Halep'i de içine alan geniş bir bölge haline geldi. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıl boyunca Suriye'yi Osmanlı idari düzenine uygun bir yapıya sokmaya gayret etti.

“Mülkî ve askerî açıdan merkeze bağlı kıldıktan sonra dinî ve adlî teşkilatlanmada da Hanefî mezhebi merkezli kendi yönetim sistemini yavaş yavaş yerleştirmeye çalıştı. Halep de Osmanlı idaresi döneminde önemli bir değişim gösterdi. Trablusşam yeniden ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı bir liman şehri haline gelmeye başladı. Suriye'de Osmanlıların bu dönemde yönetim hususunda iki temel amacı vardı. İlki, iç güvenliği tesis ederek ekonomik ve ticari hayatın normalleşmesini sağlamak, ikincisi de bölgenin dini ve ticari hayatı açısından çok önemli olan hac kervanlarını hiçbir aksama olmadan Hicaz'a gidiş ve dönüşünü temin etmektir” (Kılıç, 2021).

Esasen fethedilen Memluk şehirlerinin hemen teşkilatlandırılması ve Osmanlı kanunlarının yürürlüğe konulması, I. Selim'in bu topraklarda kalıcı olduğunun en net

göstergesiydi. Bu duruma Suriye bölgesinin unsurları da inanmış olmalı ki padişahın Şam'da bulunduğu esnada burada bulunan şehirlerin yöneticileri (Ba it, 2017) de bu durumu kabullendiklerini göstermektedir (Tansel, 2020). 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi altında Şam, bölgenin en önemli ticaret, siyaset ve ilim merkezi haline gelirken; Trablusşam önemli bir liman kenti, Halep ise önde gelen bir ticaret merkezi olarak öne çıkmıştır.

Osmanlı Timar Sistemi ve İdari Yönü

İslamiyet'in başlangıcından itibaren fethedilen arazilerin mülkiyeti devlet hazinesine (Beytülmal) ait olup, devlet bu arazilerin yalnızca tasarruf hakkını şahıslara devretmekteydi. Bu sistem çerçevesinde tebaa, kendilerine tahsis edilen arazilerde tarımsal faaliyetlerde bulunma imkânına sahip oluyordu (Berki, 1967, s. 66). “Miri arazi, rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olmak üzere, tasarruf hakkının belirli bir bedel karşılığında şahıslara süresiz olarak devredildiği arazi türü olarak tanımlanabilir.” (Akyılmaz, 2000, s. 253)

Miri arazi rejimi kapsamında, devlet mülkiyetindeki topraklar başlıca iki kategoriye ayrılmaktaydı: miri tapulu arazi ve miri mukataalı arazi. Miri tapulu arazi, özel bir sistem çerçevesinde köylü aile birliklerine tahsis edilmekteydi. Tapu rejimi, bu arazilerin satılamayacağını, hibe veya vakıf yoluyla devredilemeyeceğini, ancak babadan oğula işletme birliği olarak intikal edebileceğini öngörmekteydi. Bu sistem, köylü ailelerinin bağımsız tarımsal üretimlerini sürdürebilmeleri açısından önemli bir mekanizma teşkil etmekteydi. Tapu rejiminin temel unsurlarından biri de, aile içinde miras yoluyla intikalin sağlanmasıydı. Zira bu uygulama, arazi kullanımının devamlılığını garanti altına almayı hedeflemekteydi (İnalcık, 1996, s. 4; İnalcık, 2004, s. 172-173). İnalcık (2004, s. 173) "Miri tapulu araziye, imparatorluk siyasetinin geliştirdiği ve korumaya çalıştığı ana sistem olarak değerlendirmiş, bu rejimin Akdeniz ve Ortadoğu tarihine yön veren bir yapı olduğunu" ifade etmiştir.

Miri rejimin üç temel unsuru bulunmaktadır: Beylerbeyi ve kadı atamaları ile tahrir uygulaması. Bu uygulamalar aynı zamanda timar sisteminin idari işlevlerini de ortaya koymaktadır. Timar sisteminin en önemli işlevlerinden biri de, askeri ve idari fonksiyonlarının birbirine paralel olarak gelişmesi olmuştur. Devlet, doğrudan merkeze bağlı olan askerler aracılığıyla otoritesini ülkenin en ücra köşelerine, köy ve mezralara kadar yayarak yerel güçlerin oluşumunu engellemekte ve vergi kaynağını teşkil eden reyanın güvenliğini sağlamaktaydı.

Timarsistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet yönetiminin temelini oluşturmaktaydı (İnalcık, 1965, s.763). Bu sistem, eyaletin başındaki beylerbeyinden sipahilere kadar taşrada sultanın yürütme gücünü temsil eden bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Sipahiler, hem reyanın korunmasında hem de vergilerin toplanmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Aynı zamanda, miri timar toprakları üzerindeki kanunların uygulanması da sipahilerin sorumlulukları arasında yer almaktaydı (İnalcık, 2003,

s.121). Öyle ki “-Osmanlı Devleti'nin erken dönem kaynaklarında beylerbeyi, taşrada timarlı sipahilerin kumandanı olarak da tanımlanmaktadır.” (İnalcık, 1995, s. 548)

Osmanlı taşra teşkilatında sancaklar, idarî yapının temel unsurlarından biri olarak görülmekteydi. Kunt (1978, ss.17-18), "sancak teriminin tam olarak ne zaman idari bölge anlamında kullanılmaya başlandığını tespit etmenin zor olduğunu" belirtmekle birlikte, 15. yüzyılda bu terimin kumanda anlamında yaygın olarak kullanıldığını ve sancakların Osmanlı merkezi yönetimi açısından en önemli alt idari birimler olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Sancaklar, coğrafi ve tarihi faktörlerin sonucu olarak şekillenmiş olup, idari ve hukuki açıdan birbirlerinden ayrılmaları söz konusu da değildir (Kunt, 1978, s. 20).

Osmanlı Devleti'nde beylerbeyilikler, merkezi idarenin taşradaki en önemli unsurlarından biri olarak görev yapmaktaydı. Beylerbeyiliğin Osmanlı idari sisteminde kontrol ve koordinasyon fonksiyonları bulunan bir birim olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Ortaylı, 1979, s. 185). Yıldırım Bayezid döneminde, 1393 yılında merkezi Ankara olmak üzere Anadolu topraklarının kontrolünü sağlamak amacıyla Anadolu Beylerbeyliği teşkil edilmiş ve Kara Timurtaş Paşa Anadolu Beylerbeyi olarak atanmıştır (İpşirli, 1999, s. 225; Itzkowitz, 1989, s. 69; Pakalın, 1993, s. 216). Osmanlı fetihlerinin genişlemesiyle beylerbeyilik sayısı artmış, 1520 yılında altı olan beylerbeyilik sayısı, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatıyla on altıya, 1609'da ise otuz ikiye yükselmiştir (İnalcık, 1995, s. 549; Ortaylı, 1979, s. 185; Itzkowitz, 1989, s. 70).

Beylerbeyilikler, sancaklara; sancaklar ise subaşılıklara ayrılmaktaydı. Sefer zamanında sipahiler, subaşılık düzeyinde Çeribaşılar tarafından toplanarak sancakbeylerinin emrine verilirdi. Sancağın tüm timarlı sipahileri üzerinde bir alaybeyi bulunurken, sancakbeyleri de belirlenen yerde beylerbeyinin kumandası altına girerdi. Beylerbeyi ve sancakbeyleri, savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da asayiş sağlamak, padişah emirlerini yerine getirmek ve kadıların verdiği kararları uygulamakla yükümlüydü (İnalcık, 1965, s.763; İnalcık, 1995, s.550; Başar, 1997, s.4).

Beylerbeyinin diğer önemli görevlerinden biri de timarların tevcihi (tahsisi) idi. Beylerbeyleri, başlangıçta tüm timarları tahsis etme yetkisine sahipken, 1530 yılından itibaren yetkileri yalnızca küçük timarların tevcihiyle sınırlandırılmıştır (İpşirli, 1999, s.229). Ayrıca, sancak ve eyaletlerde düzenlenen mufassal ve icmâl defterlerinin hazırlanmasında beylerbeylerinin önemli bir rolü bulunmaktaydı. Timarların dağıtımında padişah berati ve beylerbeyi tezkiresi esas alınmakta olup, ülke genelindeki timarların en güncel kaydı beylerbeyinin elindeki defterlerde daha net bir şekilde görülmekteydi (İnalcık, 1953, s. XX-XXI).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde taşra yönetiminin temel taşlarını oluşturan beylerbeyilik ve sancak sistemleri, hem idari hem de askeri açıdan büyük bir öneme sahipti. Özellikle sancakbeyleri, kendi bölgelerindeki askeri ve idari yapılanmayı düzenleyerek merkezi otoritenin taşrada etkin bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktaydılar (Kunt, 1978, s. 26; İnalcık, 1999, s. 119).

Osmanlı İdaresinde Suriye

Osmanlı devlet teşkilatı merkez ve taşra şeklinde örgütlenmişti. Osmanlı fetihleri genişledikçe merkeze bağlı birimler de kurulmaya başladı ve onların başına yöneticiler atandı. Merkez teşkilatının dışında kaldığı için bu bölgelere taşra denilmiştir. Osmanlı taşra idaresi; salyaneli, salyanesiz ve imtiyazlı eyaletlerden oluşurdu. Sayı itibariyle salyanesiz eyaletler, timar sisteminin uygulandığı ve topraklarının büyük bir bölümü miri arazi rejimine tabi olan eyaletlerdir. Bu eyaletlerin temel idari birimlerini sancaklar oluşturup eyaletin başındaki beylerbeyilerine gördükleri hizmet karşılığında haslar tahsis edilmiştir (Hathaway vd., 2018). “Rumeli, Anadolu, Karaman, Diyarbekir, Şam, Sivas, Erzurum, Van, Budin, Cezayir, Halep, Maraş, Kıbrıs, Girit, Bosna, Temeşvar, Trablusşam, Trabzon, Kefe, Rakka, Şehrizar, Çıldır, Kars, Musul” bu neviden eyaletlerdendi.

Suriye bölgesi de salyanesiz eyalet olarak teşkilatlandırıldı ve burada timar sistemi uygulandı. Bu tür eyaletlerde tahrir yapılmakta ve eyalet gelirleri, has, zeamet ve timar şeklinde dirliklere ayrılırdı. Eyalet gelirlerinin büyük bir kısmı has adı altında hazineye aktarılırdı. Timar sisteminin kontrolü, tahrir gibi nedenlerle bu eyaletlerde daha fazla denetlenmekte, tabiatıyla da merkezi idareye daha bağlı durumdadır (Dinler, 2023, s.38).

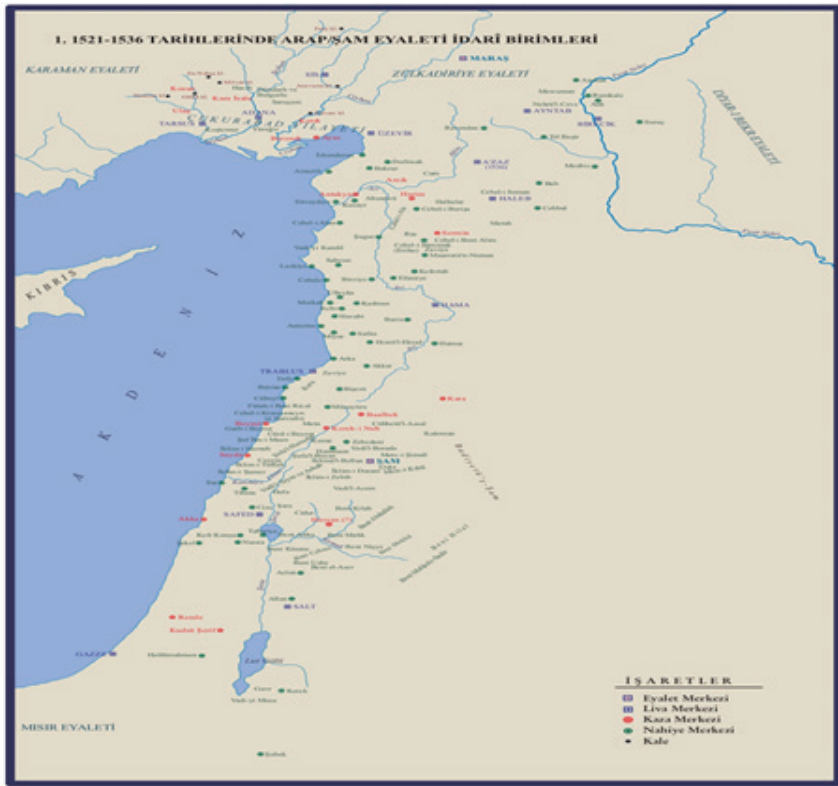
Arap/Şam Beylerbeyliği

Arap/Şam beylerbeyliğinin sınırları 16. yüzyılda bugünkü Suriye ve Lübnan'ın güneyi ile Ürdün'ün kuzeyini de içine almaktaydı. Eyaletin yerleşim alanlarının büyük kısmı Suriye ve Lübnan'daydı. Şam ve Halep bölgenin en önemli merkezleriydi. Şam şehri 400 yıllık Osmanlı hâkimiyeti boyunca sancak ve vilayet merkezi olmuştur (Özkılınç, 2011). Bugünde Suriye Devleti'nin başkenti olarak önemini muhafaza etmektedir.

Osmanlı Devleti, “bölgeye coğrafyanın hassasiyeti dolayısıyla ayrı bir önem vermiş ve idari yapılanmayı da bu doğrultuda belirlemiştir. Bölge, Osmanlı fethinden sonra Anadolu'nun doğu, güney ve güneydoğusundaki bir kısım sancaklar ile Suriye havalisini kapsayacak şekilde Arap vilâyeti olarak teşkilatlandırıldı. 1518 yılından sonra da umumi bir tahrir yapılarak timar sistemine dâhil edildi. Mısır, ayrı bir eyalet olarak teşkil edildi.” (Masters vd., 2003) Bu dönemde Canbirdi Gazali, Memluklerin Halep emiri olan Hayır Bey tavassutuyla Sultan Selim'e tabi olmuş, Osmanlıların hâkimiyetini Memluk emirlerine kabul ettirmede önemli rol üstlenmişti. I. Selim de Mısır'ı ele geçirince Hayır Bey'i Mısır'a, Canbirdi Gazali'yi ise Şam beylerbeyliğine getirmişti. I. Selim ölüp yerine Sultan Süleyman gelince, Gazali onun tecrübesizliğinden istifade ederek bir isyana teşebbüs etti (Rafeq, 1966). Gazali'nin önce Suriye ve Filistin'i ele geçirmek, sonra da Mısır'ı alıp eski Memluk idaresini yeniden inşa etmek gibi bir düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar bu isyanı 6 Şubat 1521 tarihinde Mastaba'da sert bir şekilde bastırmıştır. Bu arada Şam beylerbeyliğine Anadolu valisi Ayas Paşa atanmıştır (Emecen, 2024).

Aslında fetihten sonra Arap eyaletinin sınırları “1520-1530 yılları arasında değişmemiştir. Sancak yapılan Antakya, 1526 yılında sancak statüsünden çıkarılarak Halep sancağına bağlanmıştır. 1535 yılı tahririyle A’zaz mücavir alanıyla beraber Halep sancağından ayrılarak bölgede müstakil bir sancak kurulmuştur. 1552 tarihli defterde Halep sancağında yer alan Şeyzer ve Masyaf nahiyeleri Hama’ya bağlanmıştır. Üzeyr kazası 1520 yılında Adana’dan ayrılmış ve ayrı bir sancak haline getirilmiştir. Hakeza, Kerek ve Şubek de Kudüs sancağından ayrılmış ve Salt -Aclun adıyla ayrı bir sancak olmuştur. Bölge 1520 yılında Şam vilayeti, 1523 yılında ise Arap vilayeti” olarak isimlendirilmiştir (Özkılınç, 2011).

Harita 1. 1521-1536 yıllarında Arap/Şam eyaleti.

147

Kaynak: Özkılınç, 2011.

1530 ve 1536 tarihli defterlerde eyalet için hem Şam hem de Arap adı kullanıldığı görülmektedir. 1536 yılından sonraki defterlerde Şam adı tercih edilmiştir. İlk yıllarda “Divriği, Kâhta-Gerger, Malatya, Kemah ve Bayburd” ile beraber on sekiz sancaktan meydana gelen eyaletin sancak sayısı, 1523 yılında bu sancakların Rum eyaletine bağlanmasıyla on üçe düşmüştür. 1535 yılında Şam sancağı bugünkü Güney Suriye,

Lübnan'ın Beyrut ve Baalbek ile birlikte güneyi ve Ürdün'ün kuzey bölgesinden oluşmaktaydı. 1535 tarihli tahrir defterinde Şam livasında 44 nahiye, 5 kent, 1074 köy ve 2000 mezraa olduğunu görmekteyiz. 1549 yılında “Halep eyaleti kurulmuş ve Halep, Adana, Hama, Humus, Birecik, A'zaz-Kilis, Maarra, Banyas ve Selemiye” sancakları Halep'e dâhil edilmiştir. 1552 yılında ise Halep, “Birecik, Hama-Humus, Ekrad-Kilis ve Maarra” Halep eyaleti içinde görülmektedir (Özkılınç, 2011). Kudüs ve çevresi 1564-1578 yıllarında hâlâ Şam Beylerbeyliğine bağlıydı. Yeni düzenlemelerden sonra “Şam Eyaleti; Şam, Kudüs-i Şerif, Gazze, Nablus, Safed, Trablus, Salt-Aclun maa Kerek-Şubek ve İkta-i Vilayet-i Turaba-yı Arap” olmak üzere sekiz sancaktan ibarettir. “17. yüzyılın başlarında ise bölgenin Şam, Halep, Trablus” isimli üç vilayetten oluştuğu görülmektedir (Albayrak vd., 2013).

1569/1579 tarihli tahrir defterlerinde Şam sancağının elli nahiyeden oluştuğu görülmektedir. Bunlar; “Guta, Merc, Kalemun, Cubbetü'l-Assal, Vadi Berade, Zebedani, Kurne, Şufü'l-Harradin, Şufü'l-Beyaz, Hammare, Vadi't-Teym, Arkub, Hula, Şa'ra, İklimü'z-Zebib, İklimü'l-Bellan, İklimü'd-Darani, Vadi'l-Acem, Kara, Baalbek, Kerek-i Nuh, Cebel-i Kisrevan ve'l-Harradin, Beyrut, Metn, Cürd, Garb, Sayda, İklimü't-Tuffah, İklim-i Şumer, Cezzin, İklim-i Harnub ve Şuf İbn-i Ma'an ile Havran kazasına tabi olan Beni Kilab, Ceydur, Cevlan-ı Garbî, Cevlan-ı Şarkî, Batiha, Beni Sırma, Beni Malikü'l-Eşraf, Beni Nişye, Beni Malikü's-Sadir, Butine, Beni Sarhad, Beni Kinane, Beni el-Aser, Beni Muklid, Beni Atike ve Kefarat, Beni Cehme, Beni Usbe, Beni Abdullah” nahiyeleridir. Bu idarî taksimatın 1596/1597 yılına ait tahrir defterlerinde de değişmediği görülmektedir (Özkılınç, 2011). Şam Beylerbeyliği Memluk yönetiminde elde ettiği mühim yerini Osmanlı idaresine geçtikten sonra da muhafaza etti. Beylerbeyliğinin paşa sancağı ise, Şam merkezi idi.

Halep Beylerbeyliği

Bir yandan Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yol güzergâhında, diğer yandan da Baharat yolu üzerinde bulunan Halep, tarih boyunca önemli bir merkez ve ticari hayatın canlı olduğu bir yerdi. Eyyûbiler döneminde ticaretin daha fazla canlanmaya başladığı,

“Halep'in, Osmanlılar tarafından fethiyle (28 Ağustos 1516) birlikte önemi daha da artmış ve Doğu Akdeniz'de çok mühim bir ticaret şehri haline gelmiştir. Bu durum, Asya mallarını Avrupa'ya taşıyan Batılı tüccarların ekonomik faaliyetlerini Şam'dan Halep'e yönleltmelerine sebep olmuştur. Osmanlı devleti için de Halep çok önemliydi. Özellikle devletin Irak, Suriye, Filistin, Arabistan ve Mısır ile ilişkilerinin, iktidar merkezine yakınlığı ve stratejik konumu sebebiyle Halep'ten idare edilmesi, Halep'i çok daha önemli bir konuma yükseltmiştir. Bu yüzden merkezi yönetim, her zaman Halep'in üzerinde titizlikle durmuş ve burada bağımsız bir otoritenin hâkim olmasını engellemek adına tüm tedbirleri almayı tercih etmiştir” (Masters, 1997, s.245).

Halep, 400 yıl süresince merkeze büyük bağlılık gösteren paşalara ev sahipliği yapmıştır. Halep yönetiminde hep padişaha itaatte kusur etmeyen idareciler buraya gönderilmiştir (Tekin, 2013, s.683-684). Halep'in Osmanlı yönetimine girmesinden sonra, 1520-1526 yılları arasında, idaresini kolaylaştırmak ve bu zaman diliminde oluşan aksaklıkları gidermek için, Halep'in idarî taksimatında sık sık değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Bu yapılan değişiklikler sonucunda, 1536 yılında Halep sancağının 27 nahiyeden müteşekkil hale geldiği anlaşılmaktadır: “Cebel-i Sem‘ân, Menbiç, Cebbûl, Bâb, Hârim, Cebel-i Barîşa, Cebel-i A‘lâ, Halka, Antakya, Altun-özü, Kuseyr, *Şuğur*, Cebel-i Akra‘, Süveyde, *Şeyzer*, Masyâf, Kefr Tâb, Zâviye, Rûc, Cebel-i Benî ‘Alîm, Cebel-i Samâk, Sermîn, Matah, Râvendân, Amik, Derbsâk ve Bakrâz” (Çakar, 2003, s.368).

Aslında Osmanlı Devleti'nin, Canbirdi Gazali örneğinde olduğu gibi bir “Şam beylerbeyinin hırsının önünü almak doğrultusunda Suriye'de alternatif bir güç merkezi ihtiyacı dolayısıyla Halep'in, 1534 senesinde, beylerbeyinin ve kadısının doğrudan payitahttan atandığı, yetkililerinin Şam'dan ziyade İstanbul'a karşı sorumlu kılındığı tam bir eyalet başkenti” haline getirildiği *görülmemektedir* (Masters vd., 2003). Halep'in bir beylerbeyilik merkezi haline getirilmesi, Kuzey Suriye bölgesinin iktisadi ve siyasi açıdan gelişmesine önemli katkıda bulundu (Douwes, 2000). Timar sistemi eyalette etkili bir şekilde yerleşti ve uygulandı. “Anadolu'dan gelen Türk sipahilerinin varlığı, bölgenin Osmanlı teşkilat organizasyonuna uyum sağlamasına büyük katkı sağladı. Böylelikle Halep de Osmanlı karakteri diğer Arap kentlerinin çoğundan daha ağır basan tipik bir İslam”-Osmanlı şehri hüviyeti kazandı (Masters, 1997, s.245).

1549 yılında Halep Eyaleti; “Halep, Adana, Hama, Humus, Birecik, Azaz-Kilis, Maarra, Banyas ve Selemiye” adında 9 sancaktan müteşekkildir (Albayrak vd., 2013). Memlukler zamanında Şam; Suriye'nin en rağbet gören yeri olarak kalsa da, Halep, Anadolu'dan Bağdat ve Basra'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında Suriye'nin kuzeyinde bilinen tarihin en önemli şehirlerinden biriydi (Ünal, 2022).

Halep; camileri ve medreseleri ile şehrin ticareti açısından çok daha da önemlisi, şehrin pazarlarının sayısını artırmak ve ıslah etmek üzere bir yapı planının devreye sokulmasıyla Memluk ümerasının himayesinde, özellikle mimari açıdan, birçok kazanım elde etti. Memluk beylerinin yaptıkları, Halep'in Asya'da ticari bir merkez olarak Şam'ın bir adım önüne geçmesine sebep oldu. Bu aslında Memlukler tarafından uygulanan bilinçli bir politikadan değil, daha çok diğer güzergâhların giderek daha da güvensiz bir hale gelmesinden kaynaklanan bir durumdu. Halep'in sahip olduğu bu ticari refaha rağmen, Memlukler'in son zamanları şehir unsurlarına karşı oluşan baskı ve zulmün olduğu bir döneme denk gelmekteydi. Bu sebepten Halepliler, Osmanlı padişahı I. Selim'in gelişini ve Memlukler'i yenmesine hiç de üzülmедiler. Osmanlıların bölgeye gelmesinin ardından, yöre ileri gelenleri Osmanlı padişahını

günlerce devam eden şenliklerle, ipekli giysi ve hediyeleriyle karşıladılar. Hemen bir yıl sonra Suriye ve Mısır'ın da fethiyle Akdeniz'in doğu kıyısının tümü net bir şekilde Osmanlıların oldu ve Doğu Akdeniz'deki yegâne güç de onlar oldu. Aslında Osmanlılar açısından ilk etapta, Halep'in Şam'a, tarihi ve siyasi bağımlılığı meselesi önemli bir değişiklik oluşturmadı. Memlukler tarafından kurulan önceki işleyişi devam ettiren Osmanlılar, Halep'i Şam valisinin yönetimine verdiler. Bu karar büyük ihtimalle bir kısım gerçeklikleri yansıtmaktaydı. İlki, Osmanlılar siyasi bakımdan muhafazakârdı ve aldıkları yerlerdeki mevcut idari işleyişte genellikle pek değişiklik yapmazlardı. Durum genel olarak, İslamî yönetimin olduğu yerlerde daha çok görülen bir husustu. (Masters vd., 2003). Daha önce II. Mehmed zamanında alınan Akkoyunlu topraklarında da bu uygulamayı yapmışlardı ki 1540'lı yıllara kadar bu durum devam etmiştir.

I. Selim, Memlukler'den alınan bugünkü Suriye ve Filistin'in (bugünkü Lübnan dâhil) tamamı (Salık, 2014) ile Anadolu'nun doğu güney ve güney-doğusundaki bir kısım sancakları Arap/Şam Beylerbeyliği adıyla büyük bir vilayetin çatısı altında topladı. “Bu vilayete tâbi olan bütün sancakların malî işlerine bakmak üzere de 1518 yılında Arap ve Acem Vilayetleri Defterdarlığı adıyla, Anadolu ve Rumeli defterdarlıklarına ilaveten üçüncü bir Defterdarlık daha teşkil etti ve bu Defterdarlığa da Çömlekçizâde Kemal Çelebi'yi tayin etti. Arap Defterdarı, Halep'te oturduğu için Halep Defterdarı adıyla bilinmekteydi.” (Koltuk, 2018)

1554 yılına geldiğimizde Halep beylerbeyliği şu sancaklardan oluşmaktadır; “Halep (Paşa Sancağı) başta olmak Adana, Birecik, Ekrad, Hama, Humus, Ma'arra, Tarsus ve Uzeyir. Bu dönemde sancak sayısı 9'dur.” 1565 yılında ise sancak sayısı 12'ye çıkmıştır. Bunlar; “Halep, Adana, Balis, Birecik, Cebele, Ekrad, Hama, Ma'arra, Selemiyeye, Suhne ve Tayyibe, Tarsus ve Uzeyir'dir. Bu idari yapının ufak tefek değişikliklerle 16. yüzyılın sonlarına” kadar muhafaza edildiği görülmektedir (Çakar, 2003).

Trablusşam Beylerbeyliği

Trablusşam, Osmanlı döneminde bugünkü Lübnan'ın kuzeybatı kısmını içine alan aynı şehrin adını alan bir yönetim birimidir. Bu bölge ve çevresi, limanları sebebiyle tarihin en eski dönemlerinden beri özellikle ticari açıdan büyük bir öneme sahiptir. “Trablus, Cebele, Lazkiye, Tartus ve Banyas limanları doğu-batı ticaretinde mühim merkezler” olarak göze çarpmaktadır (Çakar, 2012). Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Trablus, Trablus-ı Şam veya Şam Trablusu olarak bilinir ki batısında Halep, güneyinde Şam, doğusunda da Hama ve Humus sancakları bulunmaktadır (Çakar, 2003). Trablusşam kenti, I. Selim'in Suriye'ye girmesinde sonra 1516 yılında Osmanlı topraklarının bir parçası haline getirildi. “Şehrin valisi olan Kurtbay şehri Osmanlılara teslim etti. Şehir, Canbirdi Gazali isyanı esnasında bir ara onun hâkimiyetine geçtiyse de, isyanın sonlandırılmasından sonra sükûnet Osmanlı lehine yeniden tesis edildi. Aslında, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra I. Selim Trablusşam'ı müstakil bir sancak yaptı,

idaresini de İskender Paşa oğlu Mustafa Bey'e verdi" ve Şam beylerbeyliğinin bir parçası haline getirdi (Bayat, 2012, s.295). Osmanlı idaresinin ilk yıllarında, Memlukler zamanındaki idari yapılanma ve sınırları büyük oranda korunan Trablusşam, Şam beylerbeyliğine tabi bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştır (Çakar, 2012).

"1522 yılında Trablusşam'ın Nefs-i Trablus, Hısnü'l-Ekrad ve Cebele olmak üzere 3 kazası mevcuttu" (Çakar, 2003). Bunlardan Cebele, 16. yüzyılın ikinci yarısında ayrı bir sancak olmuş, "Hısnü'l-Ekrad ise Humus'a dâhil edilmiştir. Daha sonra Kadmus ve Lazkiye'de birer kaza olarak Trablus'a bağlanmıştır". Artık Trablusşam, ayrı bir beylerbeylik oluncaya kadar, Osmanlı taşra idaresinde yerini almış, mali bakımdan da Arap ve Acem Vilayetleri Defterdarlığına dâhil edilmiştir (Çakar, 2012).

16. yüzyılda Şam beylerbeyinin Dürziler ve Bedevilerin ayaklanmalarını bastıramaması ve asayiş sağlamaması üzerine Trablusşam, mücavir alanı ile birlikte 1579'da müstakil bir beylerbeylik haline getirildi (Bayat, 2012, s.295). "Bu beylerbeyliğe Halep'e bağlı Hama ve Selemiye sancakları ile Şam'a bağlı Humus ve Cebele sancakları da dâhil edilmiştir. 1595 yılında ise daha önce Şam beylerbeyliğine bağlı Sayda ve Beyrut sancağı da Trablusşam" beylerbeyliğinin bir parçası haline geldi (Çakar, 2012). Ancak bu idari düzenlemeye rağmen karışıklıklar devam etti. Diğer eyaletlerde olduğu gibi Trablusşam'da da mahallî unsurlar ön plana çıkmaya başlayınca, Osmanlılar istikrarın temini için bunları sıkı bir denetim altında tutmaya çalıştı.

Sonuç

Osmanlılar, fetihten 1918 yılına kadar 402 yıl boyunca Suriye bölgesini yönettiler. Osmanlılar bir bölgeyi veya yeri fethettiklerinde ilk yaptıkları şey bir yönetici ve bir de kadı atamak olmuştur. Bölgenin ekonomik kaynaklarını tespit için ilk yaptıkları şeylerden birisi de bölgenin tahririni yapmaktır. Bu sayede bölgenin ekonomik kaynaklarını tespit edip ona göre bir yönetim mekanizması kurulması sağlanmıştır.

İşte Osmanlılar Suriye bölgesinin fethinden sonra da bu uygulamayı yapmışlardır. Bir de fethedilen bölgenin eski yönetimi usulünü, yürürlükte olan kanunlarını hemen kaldırmayıp, zamana yayararak kendi uygulamalarını cari kılmayı tercih etmişlerdir.

Osmanlıların Suriye'de uygulamaya koyduğu timar sistemi sayesinde bölgenin arazisi dirliklere ayrılmış ve bu dirlikler has, zeamet ve timar olarak ümera sınıfına verilmiştir. Böylelikle bölgenin yerel kaynakları kendi içinde değerlendirilmiştir.

Timar sisteminin askeri fonksiyonundan da kaynaklanan idari yönü sayesinde devlet; hiçbir masrafa girmeden bölgeden asker temin etmiş, ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu bir zaman diliminde bölgenin gelirlerini (Çünkü vergiler daha ziyade vergiler ürün üzerinden aynı olarak alınır) ve kaynaklarını yerinde değerlendirilmiştir. Timar uygulaması bu açıdan mali, askeri ve idari bir mekanizma ve dahi tarımı organize eden bir sistemdir. Bütün bunları Osmanlı Devleti timar sistemi sayesinde gerçekleştirmiştir.

Timar sisteminin bir parçası olan beylerbeylikler, merkezden atanan beylerbeyileri tarafından idare edilirdi. Beylerbeyileri, sorumlu oldukları yerlerin devlete ait her türlü işinden; asker toplanması, vergilerin tahsili, tebaanın canının ve malının güvenliğinin teminini vb. konulardan sorumluydular. Göreve getirilmeleri ve görevden alınmaları bizzat sultanın iradesine bağlıydı. Görev süreleri de, yerel unsurların ön plana çıkmasını önlemek amacıyla, bir veya iki yıl ile sınırlandırılmıştı. Osmanlı yönetim anlayışının çok mühim bir özelliği de, her bölgenin coğrafi şartlarına uygun ve eski gelenek-göreneklerine mütenasip yaşam tarzına çok da müdahale etmeden onları olduğu gibi kabullenmesi idi. Bunu da kanunnamelerle yapardı. Her sancağın müstakil bir kanunnamesi vardı ve bu kanunname bölgenin geleneklerine göre şekillenirdi.

Osmanlılar Suriye bölgesini fethettikten sonra timar sistemini bölgede uyguladılar. Bölgeyi ilk etapta Arap/Şam beylerbeyliği olarak teşkilatlandırıdılar. Zamanla ihtiyaca binaen beylerbeylik sayısını Şam Beylerbeyliği ile birlikte 3'e (Halep ve Trablusşam) çıkardılar. Bölge salyanesiz eyaletler kategorisinde yönetilir hale geldi.

Suriye bölgesi çok farklı etnik dini ve mezhebi unsurlardan oluşan bir yapıya sahipti. Osmanlılar bölgeyi adil ve kalıcı bir çözüm olarak gördükleri yöntemlerle yönetmeye gayret etmişlerdi. Zaman zaman bölgede isyanlar çıksa da Osmanlılar bunların üstesinden gelmeyi başardı.

Fethin ilk zamanlarında bölgedeki yöneticiler Memluk unsurlarından oluşurken daha sonra merkezden gönderilen askeri sınıf mensupları arasından seçilen yöneticiler tarafından merkezîyetçi bir şekilde bölgeyi yönetmeyi tercih ettiklerini görmek mümkün. Her ne olursa olsun Osmanlılar bölgenin farklı unsurlarını bir potada eritip yönetmeyi becerebildi. Bu da Osmanlı Devleti'nin sisteminin ne kadar sağlam bir yapı olduğunu bize göstermektedir. Bugün Osmanlıların bölgeden ayrılmasının sancıları *hâlâ* görülmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Akyılmaz, G. (1999). Osmanlı Devleti'nde reaya kavramı ve devlet-reaya ilişkileri. Osmanlı, 4, Yeni Türkiye Yayınları.
- Albayrak, M., Ünal, U., & Türkeri (Ed.). (2013). Osmanlı belgelerinde Suriye: = Süriyâ fi 'l-waṭā'iq al-ʿUṭmāniya = سوريا في الوثائق العثمانية. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Bahit, M. 'Adnān al-. (2017). On altıncı yüzyılda Osmanlı idaresinde Şam vilayeti (M. A. Erdoğan, Çev.; 1. baskı). ER Yayınları.
- Başar, F. (1997). Osmanlı eyâlet tevcihâtı (1717-1730). Türk Tarih Kurumu.
- Berkî, Ş. (1967). Toprak hukuku. A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çakar, E. (2003). XVI. yüzyılda Şam beylerbeyliğinin idarî taksimatı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 351-374.
- Çakar, E. (2012). Doğu Akdeniz sahilinde bir Osmanlı sancağı: Trablus (1516 - 1579). Türk Tarih Kurumu.
- Dinler, V. (2023). Osmanlı Devleti'nin klasik dönem idari yapısı ve işleyişi. Telakki Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 11-44.

- Douwes, D. (2000). *The Ottomans in Syria: A history of justice and oppression*. I.B. Tauris.
- Emecen, F. M. (2010). *Yavuz Sultan Selim: Zamanın İskenderi şarkın fatihi*. Yitik Hazine Yayınları.
- Emecen, F. M. (with Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu). (2024). *Kanuni Sultan Süleyman ve zamanı* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Hathaway, J., Babir, K. K., & Cagları-Güven, G. (2018). *Osmanlı hâkimiyetinde Arap toprakları, 1516-1800* (2. basım). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Itzkowitz, N. (1989). *Osmanlı imparatorluğu ve İslami gelenek*, (İsmet Özel Çev.), Çıdam yayınları.
- İnalcık, H. (1965). *Osmanlı tımar rejimi ve sipahi ordusu*. Türk Kültürü, 3(34), 758-765.
- İnalcık, H. (1980). *Military and fiscal transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700*. Archivum Ottomanicum, 6, 283-337.
- İnalcık, H. (1995). *Eyalet*. TDV İslam Ansiklopedisi, 11, 548.
- İnalcık, H. (1996). *Köy, köylü ve imparatorluk*. Osmanlı İmparatorluğu, toplum ve ekonomi, 2. Baskı, 1-14. Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi* (H. Berktaş, Çev.). Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)* (R. Sezer, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İşirli, M. (1992). *Beylerbeyi*. TDV İslam Ansiklopedisi, 6, 69.
- Kılıç, O. (2021). *Osmanlı taşrasının idari taksimatı ve yöneticileri: Kuruluştan 19. yüzyıla*. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koltuk, M. T. (Ed.). (2018). *Osmanlı belgelerinde Halep*. Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
- Kunt, M. (1978). *Sancaktan eyalete: 1550-1650 arasında Osmanlı ümerası ve il idaresi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Masters, B., Goffman, D., & Eldem, E. (2003). *Doğu ile batı arasında Osmanlı kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*. Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Masters, B. (1997). *Halep. İçinde Halep Osmanlılar Dönemi* (C. 15, ss. 244-247). Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halep#2-osmanlilar-donemi>
- Ortaylı, İ. (1979). *Türkiye idare tarihi*. TODAİE Yayınları.
- Özkılınç, A. (Ed.). (2011). *401 numaralı Şam livâsı mufassal tahrir defteri (942/1535)*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, Cilt I. MEB Yayınları.
- Rafeq, A. (1966). *The Province of Damascus 1723-1783* (first edition). Khayats.
- Salık, N. (2014). *Syrian foreign policy: From independence to the Baathist coup, 1946-1963*. Orion Kitabevi.
- Taş, K. Z. (2000). *Suriye'nin (Şam) Osmanlı hakimiyetindeki idari yapısı*. Tarih İncelemeleri Dergisi, 15(1), 75-85.
- Tansel, S. (2020). *Yavuz Sultan Selim* (2. baskı). Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, K.H. (2013). *Osmanlı hâkimiyeti döneminde Halep şehrindeki ticari yapılanma*, Journal of Academic Social Science Studies. 6 (8), 681-698.
- Ünal, M. A. (2022). *Mukataa Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Halep'in İktisadî Vaziyeti*. Mukataa Defterlerine Göre XVII. Yüzyıl Başlarında Halep'in İktisadî Vaziyeti (C. 5, ss. 431-454). Türk Tarih Kurumu. <https://ttk.gov.tr/xviii-turk-tarih-kongresi-cilt-v/>